

J. JANSEGGERS

---

**KORTE HISTORIEK**

OVER

**Onze Lieve Vrouw ten Poel**

TIENEN

LEUVEN

DRUKKERIJ «NOVA ET VETERA» (Em. Warny)

Vesaliusstraat, 2

1954



J. JANSEGGERS

---

**KORTE HISTORIEK**

OVER

**Onze Lieve Vrouw ten Poel**

**TIENEN**

LEUVEN

DRUKKERIJ «NOVA ET VETERA» (Em. Warny)

Vesaliusstraat, 2

1954



NIHIL OBSTAT  
Mechliniae, 28 Maii 1954  
A. VAN HOVE, libr. cens.

IMPRIMATUR  
Mechliniae, 28 Maii 1954  
† L. SUENENS, vig. gen.

## VOORWOORD

Om twee redenen werd dit brochuurtje geschreven.

Eerstens is elke poging lofwaardig die tijdens dit Maria-jaar Gods Moeder onder een of ander opzicht beter leert kennen en dus meer doet beminnen.

Tweedens mocht aan het 150-jarig bestaan van de Onze-Lieve-Vrouwparochie niet achteloos worden voorbijgegaan.

Zonder wetenschappelijk apparaat wil het bij parochiaan en pelgrim de godsvrucht ter plaatse geschiedkundig funderen.

In ruime mate werd gebruik gemaakt van De Ridder's Geschiedenis van Onze-Lieve-Vrouw-ten-Poel.

Geraadpleegd werden ook de werkjes van Redig en Moulaert; en een verhandeling over de stijl door het samenwerkende trits van bevoegdheden: Lemaire, Leurs en Roggen.

De heer Jan Wauters stond ons bereidwillig te woord met zijn rijke archieven-kennis.

Meimaand, 1954.





Een stoute droom, een stenen gedicht:  
de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Tienen.

**KORTE HISTORIEK**  
OVER  
**ONZE LIEVE VROUW TEN POEL**  
**TIENEN**

I. MARIA'S TIENEN

Ongeveer in het midden van de scherpe driehoek Leuven, Landen, Sint-Truiden, als een uitloper van het Hageland, aan de oevers van de Gete, ligt Tienen, dat tot de oude steden in Brabant en van België behoort.

Gunstig gelegen langs de grote weg Tongeren-Leuven, groeide de Germanusberg, die nu nog de stad beheerst, van een aanvankelijk vicus in het « castrum Thene », spoedig uit tot een Vrijheid en kleine stad, verruimde onder Godfried met de Baard, Leuvens eerste graaf, tot een stad met eigen Keure, en lijfde langzamerhand de omliggende gehuchten bij het centrum in (Avendoren, Mulck, Grimde).

Maar de bevolking op de berg werd zo dicht, dat de burgers het benauwd en benepen



kregen, en ruimte zochten buiten de oude vestingsmuur, bij voorkeur om en bij de Driesch, nu de Grote Markt, die fel werd bebouwd, te meer daar het goed was te leven onder het kruis van « die Capelle der Glorieuser Maghet Maria ».

Zo voltrok zich in de Geschiedenis een merkwaardige verschuiving van machtspositie en werd zelfs het centrum van stedelijk bestuur verplaatst, met de weerslag daarvan op alle uitingen van het civiele leven.

Stevig verdedigd en omschreven door vier concentrische vesten (Tienen wil zeggen : « Omheinde bergversterking ») heeft de stad toch in de loop der geschiedenis ruim haar deel gekregen van politieke troebelen, culturele klappen, sociaal-economische tegenslagen, besmettelijke ziekten en natuurrampen allerhande.

Nu bloeit de stad met haar 22.000 inwoners, vooral stoffelijk begaan met de voedings- en textielindustrie en de metaalnijverheid.

## II. DE KERK VAN ONZE LIEVE VROUW TEN POEL

### § 1. Oorsprong

#### A. Legende.

Rond het midden der XII<sup>e</sup> eeuw was een Hollandse geestelijke, Diederik, professor aan een Parijzer Hogere School en vroom Maria-vereerder, op doortocht te Tienen om zijn Paasverlof thuis te gaan doorbrengen. Zijn plan om bij de kanunniken van Sint-Germanus te overnachten, moest hij opgeven omdat na het taptoe de stadspoorten waren gesloten. Zo zag hij zich verplicht om verblijf te verzoeken in een pension vóór de omheining rond de St-Germanusberg, dus tegen « den poel opten driessche ».

's Nachts werd hij door de waard en diens vrouw vermoord, van al zijn waardevolle voorwerpen beroofd, en verminkt in de « Aschpoel » geworpen. Doch 's avonds zien de verbaasde poorters boven de poel tal van lichtjes zweven, welke wondere gebeurtenis, bij herhaling, de grote massa begint te lokken.

Een devote vrouw breekt de ban der geheimzinnigheid door haar profetische uitroep : « Ge-



zegend is de stad die in haar schoot een schat van kostbare relieken bevat. Eens komt de tijd dat op deze plaats een tempel verrijst, Maria ter ere, waarin de geestelijken haar lof bezingen ». Nu beginnen de « wonderen » pas voorgoed, zodat poorters en klerken aan Jan I, hertog van Brabant, oorlof vragen om op een deel van de poel, die ze droog zullen leggen, een kapel te bouwen « tot loff ende eere vandie glorieuser Maghet Maria ».

Bij het afdammen en aanvullen van het te bebouwen poelgedeelte, vindt men het lijk van Diederik tussen drie welgaten van een bron, die een helder en geneeskrachtig water geeft.

Bij de wijding der kapel in Juni 1297, is de massa getuige van een nieuw en wonder gebeuren: een vuur omgloeit plots het gebouw, en bij de eerste poging tot redding van de schatten binnenin, zien de mensen de consacrerende bisschop heel gewoon de wijding voltrekken, onwetend van wat buiten geschiedt.

### B. *De feiten.*

Helemaal in het begin van de XIII<sup>e</sup> eeuw ontstonden in Italië, onder stuwning van de H. Bonaventura, verenigingen, compagnie delle lau-

di, wier voornaamste doel bestond in de bijzondere verering van de H. Maagd, vooral door het zingen van lof- en smeekgebeden.

Op dat patroon modeleerden de Minderbroeders dadelijk in de streek van Oost-Brabant en West-Limburg de Broederschappen van « wereldlijke clercken ».

Daar bij de bron een Lieve-Vrouwbeeld stond, mogelijk op een staak, misschien wel in een nis, gaf Michel Impse, gegoed Tieneenaar, de grote stoot tot oprichting van een broederschap der « clercken vandie capelle der glorieuser Maghet Maria te Poel ».

Van die « Lofzangers » of « Hymnepriesters » waren enkelen slechts echte clercken of clerici, mannen met een kruin; de meesten waren wereldlijke clercken, zo geheten omdat zij, als leken, het voornemen hadden gevormd Maria op een meer dan gewone wijze te vereren.

De broederschap van Onze-Lieve-Vrouwen Poel bestond uit « momboers, raetslieden ende clercken » ook uit « brueders ende susters ».

In 1290 vraagt die confrerie, samen met het Tiense Magistraat, aan Jan I de toestemming om op de Driesch een kapel te bouwen.



Nu begint het « ommehaelen » en zorgen voor de fondsen, zodat na 4 jaar de werken worden aangevat onder toezicht van de meester-metselaar Jan Danneels en de finantiële directeur der Clercken, Michel Impse.

Op Sinksen-Maandag, 1297, dus vóór ruim 650 jaar, wijdt Monseigneur Thomas van Châlons, hulpbisschop van Luik, de nieuwe kapel die eigenlijk niet groter is dan het koor van de huidige kerk.

## § 2. *Historiek*

De talrijke gunsten en zelfs mirakelen doen in het volk een geestdriftige devotie varen die in massabedevaarten sterk tot uiting komt. De inkomsten stijgen en mede de mogelijkheden tot uitbreiding van de kapel.

Hiervoor wordt een beroep gedaan op de Noord-Fransman Jan Van Osy, een bekwaam en toegewijd architect met kennis en kunstzin, gevoed aan de pracht der Franse kathedralen. Hij ontwerpt en leidt tot in 1363 de weidse benedenbouw van de toren met zijn drie poorten. Van nu af laat hij zich bijstaan door ervaren vaklui, waaronder vooral Hendrik en Jaak Van Gobbertingen, welke laatste hem in

1374 opvolgt als bouwmeester; Botson van Raetshoven en Walter Pans, die zijn faam vestigt door levering van de prachtige Madonna, thans nog sieraad in het hoogaltaar van de kerk.

Rond de eeuwwende valt het werk goeddeels stil bij gebrek aan fondsen, tot een aanbevelingsbrief van de Bisschop van Luik de geldnood verdrijft, en in 1406 kan aangevangen worden met de eigenlijke torenbouw en de twee kruisbeuken, die pas in 1427 voltooid geraken.

Mannen van naam komen naar Tienen aan de Poelkerk werken. Zo Sulpitius van Vorst, bouwmeester van Leuven en van de hoofdkerk van Diest; later Matheus de Layens, bouwmeester van Leuvens roem: het stadhuis. De kerk is klaar in 1470.

Juist een eeuw nadien komt ze gehavend uit de troebele godsdienstoorlogen. Vermoedelijk gaat nu het oorspronkelijk beeld van Onze-Lieve-Vrouw ten Poel verloren. Het opkomende Scherpenheuveld trekt de pelgrims naar ginder, en Tienen verliest van zijn vermaardheid als bedevaartsoord. De inkomsten slinken en de kerk vervalt.

Na de Furie van Tienen, in 1635, staat de kerk gedeeltelijk verwoest in een desolate



ruïnen-stad. Het schuchter herstel van de torenspil kan zelfs de illusie niet wekken van een opbloei : het gebouw vervalt fataal.

Om uit het slop te geraken, verleent keizerin Maria-Theresia in 1775 toestemming tot het inrichten van een tombola, die echter maar genoeg opbrengt om de toren te restaureren. De voorgevel is zo wankel dat voorzichtigheids-halve de drie portalen dienen toegemetseld en een schutgewelf er tegen gebouwd, waarin een opening blijft voor een deur.

Tijdens de Franse Revolutie wordt de kerk gesloten en geprofaneerd tot Wetstempel, waarin een dienst aan « de Rede » wordt gehouden.

Heropend in 1801, is zij 't volgend jaar, bij concordaat, parochiekerk van eerste rang. De grenslijn wordt in 1803 burgerlijk vastgesteld en kerkelijk bevestigd.

In 1843 verlengt men de linkerbeuk met een koor van Onze Lieve Vrouw en een nieuwe sacristij; en de rechterbeuk met een koor van het H. Sacrament.

Kort daarop, in 1880, bouwt men, in moderne gothiek, tegen de rechterzijbeuk een baptisterium of doopplaats, nu de bergplaats.

In 1856 worden de grote herstellingswerken aan de voorgevel aangevat, gedurende ruim een

halve eeuw stilgelegd, tot in 1909 ernstig wordt aangepakt, de drie portalen weer vrijgemaakt, enkele sokkels en nissen vernieuwd, en in 1913 Kardinaal Mercier het middenportaal kan inwijden.

### §. 3. *Beschrijving*

Hoewel eigenlijk eerder klein uitgevallen, heeft de kerk toch de allure van een grote Brabantse kerk in hoog-Gothische stijl. De enkelvoudige zevenkantige koorsluiting doet het sierlijk, temeer daar de architect de kapitelen tussen ribben en diensten heeft uitgeschakeld: de lijn moet simpel zijn en recht, stout in zijn steilte. De aansluitende viering schraagt een tamelijk hoge toren, bekroond met een complexe bollespil der Nederlandse laat-Gothiek, van het type Breda.

Omdat geen schip was voorzien, werd aan de halve kerk (koor met viering, travee en kruisbeuk) de voorgevel met luister gebouwd door de min of meer monumentale groepering van hoofd- en zijportalen, architectonisch fel ontwikkeld, en de middenste uitzonderlijk met een niet-opengewerkte wimberg bekroond. Daarrond een weelde van beeldhouwwerken.



### III. ONZE LIEVE VROUW

#### § 1. *Het beeld*

Voor het eigentijdse devote volk is het klaar dat het beeld in de grot staat, bezijden rechts onder de kerk. Daar immers wordt vandaag Onze Lieve Vrouw vereerd op een wijze die verheugend is en stichtend tegelijk. Die grot werd natuurlijk maar gebouwd na de Lourdense verschijningen en het houten beeld slechts geplaatst in Mei 1873. Doch reeds lang voordien ging het volk daar bidden bij de bron.

Het beeld dat Wouter Pans zo kunstig kapte naar het patroon der Madonna van Notre-Dame te Parijs en mogelijk met reminiscentie aan het bekende Moeder Godsbeeld uit de abdijkerk van Fontenay, zal altijd meer een artistiek decoratief zijn geweest dan het voorwerp der gelovige godsvrucht. Dat blijkt ten andere uit de successieve plaatsen die het kreeg: op de middenpijler van het hoofdportaal, zijn oorspronkelijke stelling, werd het weggenomen en kwam terecht in een nis boven het toegemetselde portaal van waar het, bij de restauratie der kerk in 1911-12, bijgewerkt door Van



« ... staat Uw beeltenis te pronk »  
zoals de kunstenaar het schiep (Wouter Pans).



Uytvanck, zijn huidige weinig-gelukkige plaats innam boven het hoogaltaar in het koor.

Eigenlijk ging de verering vroeger uit naar het schilderij, een eiken paneel, dat, met zijn rechthoekige basis en puntig bovendeel, nu nog boven het linker altaar staat. Aanduidingen voor deze bewering vinden wij vooreerst in een « Informatie genomen ter instantie van die heeren Primarius ende Clercken van Onse-Lieve-Vrouwe-ten-Poel over seker kindt geexponeert in de voorsegde kercke coram die heeren Schepenen der stad Thienen Van Nerum ende Groutaers desen 5 May 1760 ».

Albertus Van de Weyer getuigt over « het kindt het welck aldaar voor die schilderije van Onse-Lieve-Vrouw geexponeert was ». Andere getuigen hebben het over « het affbeltel ». Tweedens, bij de herstelling in 1873 door Baron de Bethune, vertoonde, naar het getuigenis van de restaurateur, het schilderij de onmiskenbare sporen van de vroegere volksdevotie. Op het hoofd der heilige Maagd had men een zilveren kroon, en in haar handen een scepter gevezen ! Het Kind Jezus was iets dergelijks overkomen ; verscheidene offergiften hingen er nog aan, en de talloze kleine nagelgaten in de lijst waren even zoveel blijken van

betrouwen en liefde die de voorstelling hadden willen versieren, maar ze jammer hadden geschonden.

## § 2. *De godsvrucht*

### A. *Ontwikkeling.*

Tienen langs de heirbaan, geschuimd door strooptochten en gegeseld door oorlogen ; Tienen met zijn ongezonde poel en zompen door besmettelijke ziekten meer dan gehalveerd en tot « witte stad » geworden om de bederfwerende kalk ; dat Tienen van toen zal ook zonder wondere legende vanzelf zijn toevlucht hebben genomen tot Maria, om het te bevrijden van en te behoeden voor « pest, oorlog en hongersnood » zoals blijkt uit een 17<sup>e</sup> eeuwse koperen plaat.

Een beeldje, een gift misschien, werd in een bezwerend gebaar ter plaatse zelf van het onheil gebracht : de pestpoel.

Binnen in de kapel vereerden de klerken in de XV<sup>e</sup> eeuw een Piëta, en een eeuw later ook een schilderij met kunstwaarde, waarover hoger een en ander werd gezegd. Vóór precies 100 jaar, met de dogmaverklaring van Maria's Onbevleete Ontvangenis en de hemelse be-



vestiging ervan te Lourdes, sloeg een golf van vurige verering over het land en deed de Tienenaars een Lourdesgrot bouwen onder de kerk en over de bron. Dáár is men nu nog dagelijks getuige van een vroom en stichtend vertoon : biddende moeders dalen vol zorg de trappen af ; kommerende vaders komen verlicht naar buiten ; lieve kleinen slaan een kruiske vóór het hekken en zeggen hun Moeder goedendag, die onafgebroken glanst in een aureool van geofferde-kaarsenlicht.

B. *Kenmerken.*

De forse, vitale devotie van de aanvang, de jeugdige vroomheid van de eerste kapellebouwers en klerken verflauwde uiterlijk onder de Beeldstormerij en verstarde onder Spaanse invloed tot een hoffelijk conservatisme. Een evocatie van vroegere praal en feestelijke viering was de zalving van de prelaat uit de Vlierbekerabdij door de aartsbisschop van Mechelen in onze kerk.

Als met de totale verwoesting van Tienen door de Hollands-Franse legers in 1635 het diepste wee en de hoogste smart was geleden, flakkerde de oude ijver weer op in een prompte poging tot herstel.



Met pracht van verf tot Koningin van dit volk gekroond.



De Besloten Tijd klapte ook het luik op de Mariadevotie gewelddadig dicht.

En toch... en zomeren zal het, de zonne zit in 't Oosten! In 1803 wordt de kapel een parochiekerk van eerste rang, en zetten de pastoors zich in om nieuw leven bij te brengen, moderne vormen, kennis van het verleden, verhoging van de materiële luister. Eén verdient dat hij speciaal wordt vermeld: Zeereerwaarde Heer Oudens z. g.

#### C. *Middelen.*

Als eerste en grootste bewijs van godsvrucht en diepe genegenheid komt triomfant de Poelkerk zelf getuigen.

De leden der Broederschap stortten jaarlijks godvruchtig hun bijdrage en collecteerden overal in den lande.

De vereniging mocht zich verheugen over tal van offergiften die haar onder verscheidene vormen bereikten.

De offerblokken, door de pientere broeders in de kerk geplaatst; de « schaelen ende scho-telen » waarmee in de kapel werd rondgegaan, maakten het mogelijk dat de rekwisieten tot luisterrijke plechtigheden ten overvloede in voorraad waren.

Aan relieken was er een schat, die zo veelvuldig, winstgevend en vooral gemeend werden vereerd, dat zelfs een proces in 1367 niet vermocht die drang te milderen.

Zilver, kledingstukken, wol en vlas werden in grote hoeveelheid en getal in de bidplaats geofferd.

De voornaamste — gemakkelijke en zekere — bron van inkomsten waren de vaste goederen bij gift of testament aan de instelling overgemaakt.

#### D. *Gevolgen.*

A priori moet men zeggen dat Maria zich tegenover zoveel kinderlijke liefde, vertrouwen en verering niet onbetuigd kan laten.

Het blijft het schoon geheim der ouders hoe zij in hun kinderen gezegend worden. Aan de jeugd geeft Zij het zinderen van een groot verlangen: Christiridderlijkheid voor de jongen en Mariale eerbaarheid voor het meisje. Bedrukten geeft Zij een boodschap mee van blij vertrouwen met uitzicht op een troostend perspectief. Zondaars vinden heul en soelaas bij Maria die begrijpt, bemoedert en vergeeft, die hun dolend verstand naar de Waarheid richt, en hun losgeslagen hart aan de Goedheid ankert.



In zijn « Brabantia Mariana » verhaalt Wichmans ons in extenso twee wondere gebeurtenissen, tekens van Maria's goedheid en macht.

Wij haalden reeds een ander wonder aan betreffende het doodgeboren kind dat, herleefd, het doopsel kon ontvangen.

Haar eigen geliefde plaats, de Poelkerk, kwam, spijs de Apocalypse van vuur en schroot, toch tot ons in de luister van een Gothisch juweel.

#### IV. KUNSTSCHATTEN EN MERKWAARDIGHEDEN

A. Eigenaardig voor ons gevoelen is de aanwezigheid van het Barokke hoogaltaar in een zuiver-Gothisch koor. Het wordt een rumoerig gebed in een beweeglijke stilte. Afkomstig uit het vroegere Augustijner-Rodeklooster van Audergem, werd het altaar, na een koop, in de Tiense kerk geplaatst (1786). Een brok jong geweld en ontluikende dynamiek, hoewel nog niet zo druk als de Barokke kerkmeubelen van de volgende decennia, wordt gewrongen in de verpuurde lichtlantaarn, het broze glaskoor van de Poelkerk! In het midden prijkt een treffelijke kopij van Antoon Van Dijck's gekende « Kruisoprichting ». Boven het geheel, ge-

lukkig uitstijgend boven de ontluisterende misdaad der toegemetselde ramen, staat het kunstig Mariabeeld van Wouter Pans. Met grote feestdagen verhoogt het prachtig antependium « Boodschap van de Engel Gabriël » de praal van het altaar.

B. Rechts in de kruisbeuk staan we vóór een ander merkwaardig altaar in wit-zwart gemarmerd eikenhout. Een officiële provincie-inventaris voor 1874 schrijft het zelfs toe aan de befaamde beeldhouwer Duquesnoy. Sint Ivo en de Heilige Catharina staan, in beeld, ieder aan een kant van de verheerlijking der Heilige Drievuldigheid. In de echt-marmeren kandelaaersbank berust het gebeente der Heilige martelaren Alexander en Faustina.

C. De linkerzijbeuk wordt goeddeels gedecoreerd door een stuk in Renaissance-stijl: het altaar van Sinte Anna, met schilderij van P. J. Verhaegen uit Diest: Maria als Kind met haar Ouders, de HH. Anna en Joachim.

Het oude Sint-Annabeeld, gerestaureerd in 1919 door Fr. Vermeylen uit Leuven, staat nu boven de uitgangsdeur vooraan rechts.

D. De zes biechtstoelen met goed-gefatsoeneerde beelden, zorgvuldig afgewerkt, en het aansluitend houtwerk afkomstig uit het vroegere



Minderbroedersklooster te Antwerpen, zijn zeker een vermelding waard.

E. In de sacristie zitten nog andere schatten opgeborgen en veilig bewaard, die uitteraard niet voor dagelijks publieke devotie in aanmerking komen, zoals het zilver- en goudwerk voor de eredienst, relieken in kostbare schrijnen en gewaden.

*Slot:* De Onze-Lieve-Vrouwkerk kan bogen op een rijk verleden, zich verheugen in een trouwe verering en hopelijk, als blijvende vrucht van dit gezegende Maria-jaar, in dit, Maria's uitverkoren heiligdom, die Goede Moeder dichter bij de lezers brengen, zo dat zij zich meer van Haar aanwezigheid bewust worden.

In dit gezelschap komt aan deze brochure dan geen einde.

